

Posolstvo Svätého Otca Františka

k 52. svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov

„*Pravda vás oslobodí*“ (Jn 8, 32)

Fake news (falošné správy) a žurnalizmus pokoja

Drahí bratia a sestry,

Ľudská schopnosť komunikovať predstavuje v Božom pláne podstatný spôsob, ako prežívať spoločnosť. Ľudská bytosť, stvorená na obraz a podobu Stvoriteľa, je schopná vyjadrovať, čo je pravdivé, dobré a pekné, a navzájom sa o to s druhými deliť. Je schopná hovoriť o svojej skúsenosti i o svete, a tak vytvárať historickú pamäť a chápať udalosti. Ak sa však človek nechá viesť len svojou pýchou a egoizmom, môže sa stať, že svoju schopnosť komunikovať zneužije, ako to na počiatku ukazujú biblické príbehy o Kainovi a Ábelovi a o babylonskej veži (porov. Gn 4, 1 – 16; 11, 1 – 9). Prekrúcanie pravdy je typickým znakom takéhoto zneužívania, či už sa prejavuje na individuálnej, alebo kolektívnej úrovni. Naopak, vernosť Božej logike komunikácie vytvára priestor na prejavenie vlastnej zodpovednosti pri hľadaní pravdy a budovaní dobra. V kontexte čoraz rýchlejšej komunikácie a v rámci digitálneho systému pozorujeme fenomén „falošných správ“, tzv. *fake news*. Tento fenomén nás vyzýva na zamyslenie a pre mňa sa stal podnetom, aby som toto posolstvo venoval téme pravdy, ako to už viackrát urobili moji predchodcovia, počnúc Pavlom VI. (porov. *Posolstvo 1972, Spoločenské komunikačné prostriedky v službe pravde*). Chcel by som tým ponúknuť svoj príspevok k spoločnej snahe zabrániť šíreniu falošných správ a k znovuobjaveniu dôstojnosti žurnalistickej profesie, a tiež pripomenúť osobnú zodpovednosť každého z nás za odovzdávanie pravdy.

1. Čo je falošné na „falošných správach“?

Fake news je kontroverzný termín, ktorý je predmetom rozsiahlej diskusie. Vo všeobecnosti sa týka šírenia dezinformácie, či už *online* alebo prostredníctvom tradičných

médií. Týmto termínom sa označujú falošné informácie, založené na neexistujúcich alebo skreslených dátach, ktoré sú zamerané na oklamanie či dokonca manipuláciu s adresátmi. Môžu byť šírené cielene, s úmyslom ovplyvniť politické rozhodnutia či podporiť ekonomické zisky.

Efektívnosť *fake news* spočíva v prvom rade v ich *mimetickej povahe*, teda schopnosti javiť sa ako hodnoverné. V druhom rade sú tieto falošné, ale pravde-podobné správy zákerné v tom, že sú schopné pritiahnúť pozornosť adresátov, spoliehajúc sa na stereotypy a predsudky rozšírené v rámci spoločnosti a zneužívajúc rýchle a bezprostredné emócie, ako strach, pohrdanie, hnev a frustrácia. Šíria sa prostredníctvom manipulatívneho používania sociálnych sietí a vďaka ich špecifickému spôsobu fungovania získavajú aj úplne nepodložené správy takú sledovanosť, že často dokonca ani ich hodnoverné popretie nedokáže zamedziť škodám, ktoré spôsobujú.

Ťažkosť s vykorenением *fake news* spôsobuje aj skutočnosť, že ľudia často komunikujú v rámci homogénnych digitálnych prostredí, ktoré neprepustia odlišné perspektívy a názory. Táto *dezinformačná logika* vedie napokon len k tomu, že nedôjde k zdravej konfrontácii s inými informačnými zdrojmi, ktoré by mohli spochybníť predsudky a otvoriť konštruktívny dialóg, ale prináša riziko, že sa staneme nedobrovoľnými šíriteľmi sektárskych a nepodložených názorov. Tragédia dezinformácií spočíva v zdiskreditovaní druhého, v jeho predstavení ako nepriateľa, ba až jeho démonizácii, ktorá môže podnecovať konflikty. Falošné správy takto idú ruka v ruku s netolerantnými postojmi a náladami, ktoré môžu skončiť jedine hrozbou ďalšieho šírenia arogancie a nenávisťi. Lebo to je to, k čomu v konečnom dôsledku klamstvo vedie.

2. Ako môžeme spoznať falošné správy?

Nik z nás sa nemôže vyhnúť zodpovednosti za to, že sa treba postaviť proti týmto klamstvám. Nie je to jednoduché, pretože dezinformácia sa často zakladá na rôznych zámerne neurčitých a jemne zavádzajúcich obsahoch, pričom niekedy využíva rafinované psychologické mechanizmy. Preto sú chvályhodné výchovné iniciatívy, ktoré učia, ako interpretovať a posudzovať komunikačný kontext a zároveň sa nestat' nedobrovoľnými šíriteľmi dezinformácií, ale aktérmi ich odhalenia. Podobne chvályhodné sú aj inštitucionálne a legislatívne iniciatívy, ktoré sa usilujú zaviesť vhodné legislatívne opatrenia zamerané na

zastavenie tohto fenoménu, ako aj tie, čo podnikajú *technologicko-mediálne spoločnosti*, prichádzajúce s novými kritériami na overenie osobnej identity tých, čo sa skrývajú za miliónmi digitálnych profilov.

Prevenca a identifikácia mechanizmov šírenia dezinformácií si však vyžaduje aj hlboké a pozorné rozlišovanie. Treba odkryť to, čo by sme mohli nazvať „logikou hada“, ktorý je schopný všade sa ukryť a uhryznúť. Ide o stratégiu „prešibaného hada“, o ktorom hovorí *Kniha Genesis* a ktorý sa v počiatkoch ľudstva stáva pôvodcom prvých „fake news“ (porov. Gn 3, 1 – 15). Ich tragickým následkom bol prvý hriech a konkrétne sa prejavili v prvej bratovražde (porov. Gn 4) i v ďalších nespočetných formách zla zameraných proti Bohu, bližnému, spoločenstvu a stvoreniu. Stratégiou tohto mocného „otca lži“ (Jn 8, 44) je práve *mimézis*, plazivé a nebezpečné vábenie, ktoré si razí cestu do srdca človeka falošnými a zvodnými argumentmi. V rozprávaní o prvom hriechu sa pokušiteľ približuje k žene a tvári sa ako jej priateľ, ktorému ide o jej dobro, pričom rozhovor začína tvrdením, ktoré je len čiastočne pravdivé: „*Naozaj povedal Boh: ‚Nesmiete jesť z nijakého rajského stromu?‘“* (Gn 3, 1). Boh však nepovedal Adamovi, že nesmú jesť z *hocijakého stromu*, ale iba z *jedného stromu*: „*Zo stromu poznania dobra a zla však nejedz!*“ (Gn 2, 17). Žena to síce v odpovedi hadovi vysvetlí, no dá sa zlákať jeho vábením: „*O ovocí stromu, ktorý je v strede raja, nám Boh povedal: ‚Nejedzte z neho, ani sa ho nedotýkajte, aby ste nezomreli!‘“* (Gn 3, 3). Táto odpoveď má legalistickú a pesimistickú príchut': keď žena uverila klamárovi a nechala sa zlákať jeho predložením faktov, dala sa zviest' z cesty. Najskôr teda venuje pozornosť jeho uisteniu: „*Nie nezomriete*“ (v. 4). Potom pokušiteľova dekonštrukcia nadobúda zdanie vierohodnosti: „*Boh vie, že v deň, keď budete z neho jesť, otvoria sa vám oči a vy budete ako Boh, budete poznať dobro a zlo*“ (v. 5). Napokon žena dospieva k diskreditácii Božieho otcovského odporúčania, ktoré bolo zamerané na jej dobro, keď podľahne zvodnému vábeniu nepriateľa: „*A žena videla, že strom je na jedenie chutný, na pohľad krásny a na poznanie vábivý*“ (v. 6). Tento biblický príbeh nám odhaľuje základnú skutočnosť týkajúcu sa našej diskusie: nijaká dezinformácia nie je neškodná. Naopak, veriť tomu, čo je falošné, má neblahé dôsledky. Aj zdanlivo ľahké pokrútenie pravdy môže mať nebezpečné dôsledky.

V hre je totiž naša žiadostivosť. *Fake news* sa často stávajú vírusmi, lebo sa veľmi rýchlo rozširujú a ťažko sa zastavujú, no nie v dôsledku spôsobu šírenia správ v sociálnych médiách, ako skôr preto, že útočia na nenásytnú žiadostivosť, ktorá v človeku ľahko vzplanie.

Skutočným koreňom ekonomických a prospechárskych dôvodov na šírenie dezinformácií je totiž smäd po moci, vlastní a potešení, ktorý z nás v konečnom dôsledku robí obeť oveľa tragickejšieho podvodu, ako je len táto jedna forma: zla, ktoré si od klamstva ku klamstvu razí cestu do nášho srdca a oberá ho o slobodu. To je dôvod, prečo učiť pravde značí vychovávať k rozlišovaniu, posudzovaniu a prehodnocovaniu túžob a sklonov, ktoré nami hýbu, aby sme nikdy neostali bez dobra, podľahnúc každému pokušeniu.

3. „Pravda vás vyslobodí“ (Jn 8, 32)

Neprestajná kontaminácia klamstvami napokon zatemní vnútro človeka. Stojí za pozornosť, čo o tom píše Dostojevskij: „Ten, kto sám seba klame a svoju vlastnú lož počúva, dostáva sa do takého stavu, že už nerozlišuje nijakú pravdu ani v sebe, ani okolo seba a v dôsledku toho prestáva cítiť úctu k sebe i k ostatným. Keďže si nikoho neváži, prestáva ľubiť, a aby sa z nedostatku lásky dajako zamestnal a zabavil, oddáva sa vášňam a hrubým rozkošiam, až dôjde vo svojich nerestiach do úplnej zhovädenosti, a to všetko v dôsledku ustavičného klamania ľudí a seba“ (*Bratia Karamazovovci* II, 2, slov. prekl. s. 57).

Ako sa tomu brániť? Najradikálnejším liekom na vírus klamstva je nechať sa očistiť pravdou. V kresťanskom pohľade totiž pravda nie je len konceptuálnou realitou týkajúcou sa súdov o veciach, ktoré sú buď pravdivé alebo nepravdivé. Pravda neznamena len vyjasňovanie toho, čo je zahalené tmou, „odhaľovanie reality“, ako to naznačuje starogrécky termín *aletheia* (odvodený z *a-lethés*, „nie skryté“). Pravda má čo do činenia aj s vnútorným životom. V Biblii má tiež význam podpory, pevnosti, dôvery, ako to napovedá koreň ‘*aman*, z ktorého pochádza aj liturgické „amen“. Pravda je to, na čom možno stavať, aby sme nepadli. V tomto vzťahovom zmysle je jediným skutočne vierohodným a hodným dôvery, s kým možno počítať – teda jediným „pravdivým“ – živý Boh. Preto mohol Ježiš povedať: „*Ja som pravda*“ (Jn 14, 6). Človek teda odhaľuje pravdu zakaždým znova, keď ju zakúša v sebe samom ako vernosť a vierohodnosť toho, kto ho miluje. Iba to oslobodzuje človeka: „*Pravda vás vyslobodí*“ (Jn 8, 32).

Oslobodenie z klamstva a hľadanie vzťahu: hľa dve prísady, ktoré nemôžu chýbať, ak majú byť naše slová a gestá pravdivé, autentické, dôveryhodné. Ak chceme spoznať pravdu, musíme vedieť rozlišovať medzi tým, čo prospeje spoločenstvu a dobru, a čo, naopak, vedie k izolácii, rozdeleniu a rozporom. Pravdu teda nechopí ten, kto ju považuje za niečo

vonkajšie a neosobné; pravda totiž vyviera zo slobodných vzťahov medzi osobami, zo vzájomného počúvania. Navyše pravdu nemožno prestať hľadať, pretože všade sa môže ukradnúť niečo falošné, aj keď hovoríme pravdivé veci. Bezchybná argumentácia sa síce môže zakladať na nepopierateľných faktoch, no ak je použitá na zranenie a diskreditáciu nejakej osoby v očiach druhých, nie je pravdivá, hoci by sa takou aj javila. Pravdivé výpovede môžeme poznať po ovocí: teda podľa toho, či vyvolávajú polemiku, rozdelenie, rezignáciu, alebo vedú k svedomitému a zrelému zamysleniu, ku konštruktívnemu dialógu a k užitočnej činnosti.

4. *Pokoj spočíva v pravdivej správe*

Najlepším liekom proti klamstvu nie sú stratégie, ale osoby: osoby, slobodné od žiadostivosti, ochotné počúvať a prostredníctvom snahy o úprimný dialóg umožniť pravde vyjsť najavo; osoby, ktoré sú ochotné zodpovedne používať jazyk, lebo ich priťahuje dobro. Ak je teda spôsob ako zabrániť šíreniu dezinformácií zodpovednosť, potom sa najviac týka toho, kto je z titulu svojej funkcie zodpovedný za informovanie: čiže žurnalistu, *strážcu správ*. V dnešnom svete žurnalista nevykonáva len remeslo, ale má skutočné poslanie. Jeho úlohou je v rýchlom toku správ a vo víre *senzácií* pamätať na to, že v centre správy je *osoba*, nie rýchlosť, akou sa šíri, ani dosah na *prijímateľov*. Informovať znamená formovať, a to súvisí so životom ľudí. Preto je starostlivé vyberanie zdrojov a ochrana komunikácie procesom, ktorý skutočne rozvíja dobro, vytvára dôveru a otvára cestu spoločenstvu a pokoju.

Preto chcem všetkých vyzvať na podporu *žurnalistiky pokoja*, čím nemám na mysli žurnalistiku „s ružovými okuliarmi“, ktorá popiera existenciu vážnych problémov a volí len sladkasté tóny. Naopak, mám na mysli žurnalistiku bez pretváranky, ktorá neznáša klamstvo, slogany na efekt a chvastavé reči; žurnalistiku, ktorú robia ľudia pre ľudí a ktorá sa chápe ako služba v prospech všetkých ľudí, osobitne však tých, čo nemajú vlastný hlas – a tých je vo svete väčšina; žurnalistiku, ktorá sa nesnaží narýchlo „upiecť“ správy, ale sa usiluje skúmať skutočné príčiny konfliktov, aby pochopila ich korene a podporila ich riešenie pomocou zavedenia morálnych spôsobov konania; žurnalistiku, ktorá sa zasadzuje za alternatívne riešenia oproti eskalácii senzácií a verbálnemu násiliu.

Ak sa chceme obrátiť k Pravde, ktorá je osobou, nechajme sa inšpirovať františkánskou modlitbou:

Pane urob nás nástrojom svojho pokoja.

Daj, aby sme spoznali zlo vkrádajúce sa do komunikácie, ktorá nevytvára spoločenstvo.

Daj, aby sme boli schopní zbaviť naše súdy jedovatosti.

Pomôž nám hovoriť o druhých ako o bratoch a sestrách.

Ty si verný a hodný dôvery; daj, aby naše slová boli semenami dobra pre svet:

daj nech vieme počúvať tam, kde vládne hlučná vrava;

daj nech vieme podnecovať k harmónii tam, kde vládne chaos;

daj, nech vnášame jasnosť tam, kde vládne viacznačnosť;

daj nech prinášame vzájomné spoluprežívanie tam, kde existuje vylúčenie;

daj, nech užívame striedmosť tam, kde vládne senzáciečtivosť;

daj, nech kladieme skutočné otázky tam, kde vládne povrchnosť;

daj, nech vzbudzujeme dôveru tam, kde existujú predsudky;

daj, nech vnášame úctu tam, kde vládne agresivita;

daj, nech prinášame pravdu tam, kde vládne klamstvo.

Amen.

Franciscus

Do tiráže:

Z talianskeho originálu

Messaggio del Santo Padre Francesco per la 52ma Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali “La verità vi farà liberi” (Gv 8,32) – Fake news e giornalismo di pace

preložila Mária Spišiaková